

РОЛЬ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІАЛЬНА РОБОТА З РІЗНИМИ КАТЕГОРІЯМИ ТА ГРУПАМИ КЛІЄНТІВ» У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Стаття висвітлює місце та роль професійно орієнтованої навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» в системі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Основну увагу зосереджено на фахових компетенціях, формування та розвиток яких здатна забезпечити ця навчальна дисципліна. У статті розкривається також авторське бачення змісту дисципліни стосовно переліку категорій та груп клієнтів – об'єктів соціальної роботи, пропонується уніфікована схема подання лекційного матеріалу.

Ключові слова: навчальна дисципліна; категорії та групи клієнтів; соціальна робота; фахові компетенції; професійна компетентність соціального працівника.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Упровадження в процес професійної підготовки майбутніх соціальних працівників компетентнісного підходу, європейських норм і стандартів зумовлює необхідність детального розгляду реальних механізмів, форм та методів такої роботи, а також аналізу змісту фахової освіти, яка є базою формування їхніх професійнозначущих компетенцій.

Зважаючи на те, що в межах конкретного фаху зміст освіти ретранслюється через систему навчальних дисциплін, доцільним увбачається дослідити потенціал кожної з них у формуванні означених компетенцій.

Якнайбільшій увазі в цьому контексті потребують такі серед них, що мають статус нормативних професійноорієнтованих дисциплін. У їх переліку особливе місце посідає навчальна дисципліна «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» як така, що має інтегрований, міждисциплінарний характер та здатна забезпечити формування в майбутніх соціальних працівників великого спектру компетенцій від соціально-особистісних до спеціально-професійних.

З огляду на означене, **мета статті** полягає у визначенні ролі цієї навчальної дисципліни у формуванні професійної компетентності студентів – майбутніх соціальних працівників. **Завданнями статті є:**

– охарактеризувати професійну компетентність соціального працівника як інтегровану рису, що є результатом набуття ним фахових компетенцій;

– здійснити аналіз потенціалу дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» щодо забезпечення кваліфікаційних вимог освітнього галузевого стандарту підготовки бакалавра соціальної роботи за напрямом 6.130102 «Соціальна

робота», побудованого на засадах компетентнісного підходу;

– обґрунтувати доцільність розширення традиційного переліку категорій та груп клієнтів соціальної роботи, а також необхідність застосування уніфікованої схеми викладення навчального матеріалу в межах кожної лекційної теми.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Дослідженню професійної компетентності соціальних працівників останнім часом приділяється достатньо багато уваги.

Теоретико-методологічною базою цих досліджень виступають фундаментальні роботи зарубіжних (Кузьміна Н. В., Равен Дж., Савченко О. П., Халаж Г., Хомський Н., Хутмахер В. та ін.) та вітчизняних (Андрущенко В., Баловсяк Н., Бех І., Болотов В., Войнова Н., Головань М., Зязюн І. А., Кремень В. Г., Ничкало Н. Г., Овчарук О., Пащенко О. В., Франчук Т. Й. та ін.) науковців у галузі компетентнісного підходу в цілому та освіті зокрема.

Питанням формування професійної компетентності фахівців соціальної сфери присвячено роботи Белінської А., Бочарової В., Васюти О. І., Веретенко Т. Г., Годлевської Д. М., Докучаєвої В., Зверєвої І. Д., Капської А. Й., Карпенко О. І., Костєвої Т. Б., Краснової Н., Ларіонової Д., Маркової А., Семигіної Т. В., Сидорова В., Харченка С. І., Чубука Р. В., Чуйко О. В. та ін.). У працях згаданих та інших науковців здійснено не лише серйозний феноменологічний аналіз ключових понять «професійна компетентність» та «професійні компетенції», а й обґрунтовано особливості та педагогічні умови їх формування в майбутніх соціальних працівників та соціальних педагогів під час навчання у вищому навчальному закладі.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується зазначена стаття. Ознайомлення з науковим доробком дослідників компетентнісного підходу дозволяє дійти висновку, що в сучасній теорії та практиці сформовано фундаментальну методологічну, концептуальну, теоретичну основи розробки компетентнісної освіти, зокрема, що стосується сутності компетентнісної професійної освіти, обґрунтованості переходу на її стандарти, розробки моделей та професіограм компетентного фахівця, форм та методів його формування, у тому числі й стосовно спеціалістів соціальної роботи. Проте привертає увагу відсутність робіт, присвячених аналізу змісту фахової освіти як джерела формування професійнозначущих компетенцій соціальних працівників на рівні конкретних змістових модулів освітньо-професійних програм підготовки фахівця з соціальної роботи. Означене протиріччя актуалізує розгляд питання щодо ролі навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» у формуванні загальнопрофесійних та спеціальнопрофесійних компетенцій майбутніх соціальних працівників у процесі їхньої фахової підготовки.

Виклад основних результатів дослідження. У комплексі нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти, затвердженому наказом Міністерства освіти і науки України від 31.07.1998 № 285, наголошено, що основою розробки стандартів вищої освіти нового покоління є компетентнісний підхід, а результати формування системи компетенцій є одним із ключових моментів оцінки якості знань. При цьому саме поняття «компетенції» включає:

- знання й розуміння (теоретичне знання академічної галузі, здатність знати й розуміти);
- знання як діяти (практичне й оперативне застосування знань до конкретних ситуацій);
- знання як бути (цінності як невід’ємна частина способу сприйняття й життя з іншими в соціальному контексті) [3, с. 7].

Компетентність, у свою чергу, це – інтегрована характеристика рис особистості, результат підготовки випускника ВНЗ для виконання діяльності в певних професійних та соціально-особистісних предметних сферах (компетенціях), який визначається необхідним обсягом і рівнем знань та досвіду в певному виді діяльності [4, с. 17]. Свою конкретизацію поняття «компетентність» отримало в Законі України «Про вищу освіту»: «компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» [5, с. 2].

Оскільки професійна компетентність спеціаліста із соціальної роботи визначається набором фахових компетенцій та рівнем їхньої сформованості, під час висвітлення питання щодо ролі навчальної дисципліни у формуванні означеної компетентності необхідною умовою є врахування основних положень

чинного галузевого стандарту вищої освіти за напрямом підготовки 6.130102 «Соціальна робота».

У стандарті зазначено, що відповідність якості підготовки випускника вимогам галузевого стандарту вищої освіти визначається його компетенціями: соціально-особистісними (КСО), загальнонауковими (КЗН), інструментальними (КІ), професійними (загальнопрофесійними (КЗП) та спеціалізовано-професійними (КСП).

Зміст означених компетенцій наведено в стандарті вищої освіти підготовки бакалавра соціальної роботи, оновлений варіант якого перебуває сьогодні на завершальній стадії коригування та узгодження на рівні професійної спільноти, органів управління освітою та галузевими міністерствами. Стандарт є галузевим нормативним документом, у якому узагальнюється зміст вищої освіти, тобто відображаються цілі освітньої та професійної підготовки, визначається місце фахівця із соціальної роботи в структурі галузей економіки держави та вимоги до його компетентності, інших соціально важливих властивостей та рис. Зокрема, освітньо-кваліфікаційна характеристика (ОКХ) бакалавра соціальної роботи узагальнює вимоги до нього з боку держави, світового співтовариства та роботодавців. Вона відображає соціальне замовлення на підготовку фахівців з урахуванням аналізу професійної діяльності соціального працівника та вимог до змісту його освіти з боку держави та окремих замовників, визначає галузеві кваліфікаційні вимоги до соціально-виробничої діяльності та вимоги до вмінь особи, яка здобула освітній рівень бакалавра соціальної роботи [4, с. 19].

Відповідно до стандарту, узагальненим об’єктом діяльності соціального працівника є соціальна робота в різних функціональних соціальних установах, підприємствах, організаціях усіх форм власності, а також в освітніх, культурних, консультаційних, науково-дослідних організаціях та установах; у структурних підрозділах органів державної влади та місцевого самоврядування соціальної сфери. Відповідно до об’єкта діяльності визначено первинні посади, що їх можуть обіймати випускники освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр соціальної роботи [4, с. 6].

Загальні вимоги до властивостей та вмінь випускників, які навчаються за напрямом «Соціальна робота», наведено в стандарті у вигляді переліків компетенцій щодо вирішення певних проблем і завдань соціальної діяльності, інструментальних, загальнонаукових і професійних компетенцій та системи вмінь, що забезпечують наявність цих компетенцій.

Відтак володіння системою вмінь дозволяє соціальному працівникові успішно вирішувати різноманітні соціальні проблеми на рівні індивіда, групи, соціальної спільноти та завдання соціальної діяльності, зокрема професійної.

Бакалаври соціальної роботи придатні до виконання виробничих функцій (здійснення певних типів діяльності). У стандарті зазначено перелік цих функцій. Такими є: гностична, науково-дослідницька, освітньо-виховна, соціально-комунікативна, організаційно-управлінська, правозахисна, превентивно-профілактична, психотерапевтична, соціально-медична, соціально-

економічна тощо. Реалізація кожної з них відбувається через здійснення типових для неї завдань професійної діяльності. У свою чергу, кожному типовому завданню відповідає компетенція, яка формується системою вмінь щодо вирішення цього завдання діяльності.

Отже, якість підготовки майбутнього спеціаліста із соціальної роботи в конкретному напрямі професійної діяльності визначається набором компетенцій, сформованих системою вмінь щодо розв'язання типових завдань діяльності.

Вимоги до соціально значущих властивостей і рис випускника вищого навчального закладу за напрямом підготовки 6.130102 «Соціальна робота» наводяться, як було вже зазначено, у стандарті у вигляді переліку компетенцій щодо вирішення певних проблем і завдань його діяльності та системи вмінь, яка є відображенням наявності цих здатностей. При цьому під «здатністю» розуміється поєднання генетичної схильності особи (здібності) та набутої в процесі навчання й професійної підготовки спроможності (готовності) до певної продуктивної діяльності» [3, с. 12].

На основі аналізу змісту типових завдань діяльності соціального працівника та змісту виробничих функцій з урахуванням узагальненого об'єкта діяльності та первинних посад у стандарті сформульовано вимоги до системи компетенцій, що необхідні сучасному фахівцеві із соціальної роботи для успішного здійснення професійної діяльності.

Розуміючи під узагальненим об'єктом діяльності соціального працівника окремих індивідів численні групи та категорії осіб, що опинилися в складних життєвих обставинах та кризових ситуаціях і потребують сторонньої кваліфікованої допомоги, освітній галузевий стандарт бакалавра соціальної роботи (ОКХ) нормативно закріплює систему компетенцій, що має бути сформована в нього в процесі фахової підготовки у вищому навчальному закладі.

Серед компетенцій соціально-особистісних є:

- здатність до вибору стратегії й тактики соціальної діяльності з урахуванням загальнолюдських цінностей;
- здатність співпрацювати з різними клієнтами в ситуаціях професійного спілкування;
- здатність працювати з різними категоріями та групами клієнтів.

Загальнонаукові компетенції конкретизуються в:

- здатності оцінювати потреби клієнтів та діагностувати наявність проблем, що виникають у наслідок їх незадоволення;
- здатності аналізувати динаміку стану індивідів, групи та громади.

На рівні загальнопрофесійних компетенцій є:

- здатність установлювати та підтримувати професійні відносини з клієнтами (спираючись на теоретичні засади соціальної роботи з різними групами клієнтів, уміти застосовувати практичні методи та методики роботи з конкретними групами клієнтів);
- здатність визначати та аналізувати проблеми, потреби, специфічні особливості та ресурси індивіда, групи, громади (аналізуючи соціальні явища,

пов'язані з конкретними групами клієнтів соціальної роботи, уміти визначати специфіку життєвих проблем конкретних груп клієнтів, специфіку різних груп клієнтів у соціально-психологічному контексті);

- здатність будувати соціальну роботу з клієнтами на базі компетентного використання нормативно-законодавчих актів, що захищають їхні права;
- здатність аналізувати та здійснювати відбір новітніх форм і методів роботи в конкретних практичних ситуаціях, у тому числі з урахуванням зарубіжного досвіду.

Спеціалізовано-професійні компетенції конкретизуються в:

- здатності визначати завдання та умови втручання (знаючи особливості здійснення соціальної роботи на індивідуальному, груповому рівнях та роботи в громаді, уміти ставити завдання для здійснення втручання з урахуванням потреб, проблем, правового поля, складності життєвої ситуації, у якій перебуває клієнт);

- здатності враховувати проблеми, потреби, специфічні особливості та ресурси індивідуального або групового клієнта у виборі методів втручання (враховуючи особливості здійснення соціальної роботи на індивідуальному, груповому рівнях та роботи в громаді, використовувати різні види методів для вирішення проблем клієнтів, підбирати необхідний інструментарій для здійснення втручання та надання допомоги різним категоріям клієнтів);

- здатності добирати методи відповідно до завдань та умов втручання (знаючи особливості застосування прикладних методик у практичній роботі, методично грамотно добирати необхідний інструментарій та використовувати різні види методів для вирішення проблем клієнтів);

- здатності оперувати соціальними технологіями в практичній діяльності (уміти застосовувати технології соціальної роботи в практичній діяльності, використовувати форми, методи й засоби роботи з різними категоріями та групами населення);

- здатності до забезпечення соціального захисту, надання допомоги й підтримки, надання соціальних послуг окремим особам та соціальним групам;

- здатності до розв'язання проблем клієнтів шляхом залучення відповідних спеціалістів (ресурсів різних соціальних служб), мобілізації власних зусиль, фізичних, психічних та соціальних ресурсів клієнта.

Враховуючи, що зазначені компетенції формуються в навчальній діяльності, види та зміст вмінь зумовлюють зміст навчання (у вигляді змістових модулів освітньо-професійної програми (ОПП) підготовки бакалавра соціальної роботи.

Оскільки компетенції формують за допомогою діяльності, насамперед діяльності навчання, останню необхідно організувати так, щоб формування вмінь спиралося на відповідні знання.

Вищий навчальний заклад повинен забезпечити опанування випускниками системи вмінь та набуття відповідних компетенцій, які, як уже зазначалося, дозволяють вирішувати певні типові завдання діяльності під час здійснення певних виробничих функцій.

Як засвідчує практика, на формування компетенцій суттєво впливають освітнє середовище вищих навчальних закладів, організація освітнього процесу, освітні технології, включно із самостійною роботою студентів, проте вирішальну роль відіграє зміст освіти, що реалізується шляхом розробки програм навчальних дисциплін (ПНД). Зважаючи, що «навчальна дисципліна (у вищому навчальному закладі) – це педагогічно адаптована система понять про явища, закономірності, закони, теорії, методи тощо будь-якої галузі діяльності (або сукупності різних галузей діяльності) із визначенням потрібного рівня сформованості в тих, хто навчається, певної сукупності умінь і навичок» [4, с. 18], саме реалізація ПНД забезпечує необхідний рівень сформованості фахових компетенцій.

Зважаючи на зазначене, логічним убачається здійснити аналіз потенціалу дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» як інструмента та змістової бази формування важливих фахових компетенцій майбутнього соціального працівника.

Метою викладання навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» є:

- забезпечити засвоєння студентами знань щодо особливостей соціальної роботи з різними категоріями та групами клієнтів в умовах розвитку демократичних засад суспільства, зокрема з урахуванням принципу рівності прав та свобод представників різних соціальних груп суспільства;

- сприяти формуванню умінь та навичок щодо організації цілеспрямованого та раціонального втручання в процес розв'язання проблем різних категорій та груп клієнтів та задоволення їх потреб;

Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- сформулювати системне уявлення про сутність теоретичних і методичних засад соціальної роботи з клієнтами окремих категорій та груп;

- охарактеризувати чинники, які зумовлюють появу та специфічні проблеми особливих груп та категорій клієнтів;

- продемонструвати багатоманітність наявних у сучасній Україні категорій та груп клієнтів, які потребують допомоги з боку соціальних служб;

- розкрити правові засади соціальної роботи з різними категоріями та групами клієнтів;

- розкрити організаційно-функціональну структуру соціальної роботи з різними категоріями та групами клієнтів в Україні;

- ознайомити з вітчизняним та зарубіжним досвідом організації соціальної роботи з різними категоріями та групами клієнтів.

Реалізація зазначених завдань повинна забезпечити набуття студентами

знань про:

- причини, які зумовлюють процеси виключення із суспільства певних груп людей;

- сучасні теорії щодо проблем виключення;

- психологічні та соціально-педагогічні особливості окремих груп клієнтів, їхні потреби та проблеми;

- нормативно-правове забезпечення соціальної роботи з різними категоріями та групами клієнтів;

- особливості організації соціальної роботи з конкретними категоріями та групами клієнтів в Україні;

- форми та методи профілактично-корекційної, лікувально-оздоровчої та реабілітаційної роботи з різними категоріями та групами клієнтів.

На основі цих знань має повинні бути сформовано вміння:

- використовувати набуті знання щодо специфіки потреб та проблем представників різних категорій та груп клієнтів у практичній соціальній роботі;

- розуміти проблеми різних груп клієнтів, які зумовлені їх виключенням із суспільства, та перетворювати їх на низку конкретних практичних завдань;

- уміти застосовувати правові норми соціального захисту клієнтів – представників окремих категорій та груп;

- уміти здійснювати аналіз стану організації соціальної роботи з конкретними категоріями та групами клієнтів в Україні та визначати шляхи її покращення;

- добирати ефективні форми, методи та прийоми втручання в роботу з різними категоріями клієнтів, спираючись на ресурси клієнтів та соціальних служб;

- володіти різноманітними формами індивідуальної, групової та масової роботи з клієнтами;

- застосовувати технології соціальної роботи для ефективного розв'язання проблем клієнтів – представників різних категорій та груп;

- використовувати системний підхід до аналізу та планування соціальної роботи з конкретними категоріями та групами клієнтів.

Результатом інтеграції засвоєних знань, набутих умінь та ціннісного професійного ставлення до соціальної роботи має бути формування необхідних фахових компетенцій, про які вже йшлося вище:

- здатності до вибору стратегії й тактики соціальної роботи з урахуванням загальнолюдських цінностей і специфіки потреб та проблем клієнтів, які представляють різні категорії та групи населення України;

- здатності оцінювати потреби клієнтів та діагностувати наявність проблем, що виникають в наслідок їх незадоволення;

- здатності встановлювати та підтримувати професійні відносини з клієнтами;

- здатності будувати соціальну роботу з клієнтами на базі компетентного використання нормативно-законодавчих актів, що захищають їхні права;

- здатності аналізувати й здійснювати відбір новітніх форм і методів роботи в конкретних практичних ситуаціях, у тому числі з урахуванням зарубіжного досвіду;

- здатності визначати завдання та умови втручання з урахуванням ресурсів індивідуального або групового клієнта та ресурсів соціальної служби;

- здатності добирати методи відповідно до завдань та умов втручання, оперувати соціальними технологіями в практичній діяльності;

– здатності до раціонального розв’язання проблем клієнтів шляхом залучення відповідних спеціалістів, мобілізації власних зусиль, фізичних, психічних та соціальних ресурсів клієнта.

Ефективному формуванню зазначених компетенцій сприятиме дотримання педагогічних умов щодо вивчення дисципліни. Враховуючи, що формалізація педагогічних умов відбувається на засадах системного підходу, продуктивним вбачається розгляд навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» як системи. Розглядувана система складається з двох основних підсистем: «соціальна робота» та «клієнти». Конкретизація структури та змісту кожної з виділених підсистем надає можливість установити зв’язки між їхніми елементами. Наочно вони можуть бути представлені такою схемою (рис. 1).

Зазначимо, що структуру та зміст підсистеми «Соціальна робота» визначено на підставі аналізу існуючих на сьогодні визначень поняття «соціальна робота», що наводяться в сучасній науковій та навчальній літературі. Під час узагальнення результатів

такого аналізу стає очевидним, що соціальна робота з клієнтами містить такі головні складові:

- оцінка потреб клієнта, яка дозволяє діагностувати наявність проблеми (адже, як відомо, проблема – це результат незадоволеної наявної потреби);
- виявлення необхідності та ступеня втручання в процес розв’язання діагностованої проблеми клієнта на основі знання суб’єктом втручання прав та свобод клієнта, закріплених законодавством країни;
- визначення організаційно-функціональної структури системи роботи з категорією або групою осіб, до якої належить клієнт (фактично організація надання соціальної допомоги клієнтові в певних умовах та на території певної країни, виходячи з наявних ресурсів як самого клієнта, так і ресурсів соціальної служби);
- розробка програми соціальної допомоги клієнтам з урахуванням наявного вітчизняного (у цілому в Україні) і регіонального (місцевого) досвіду зокрема та з опорою на знання кращих прикладів розв’язання проблеми в зарубіжних країнах.

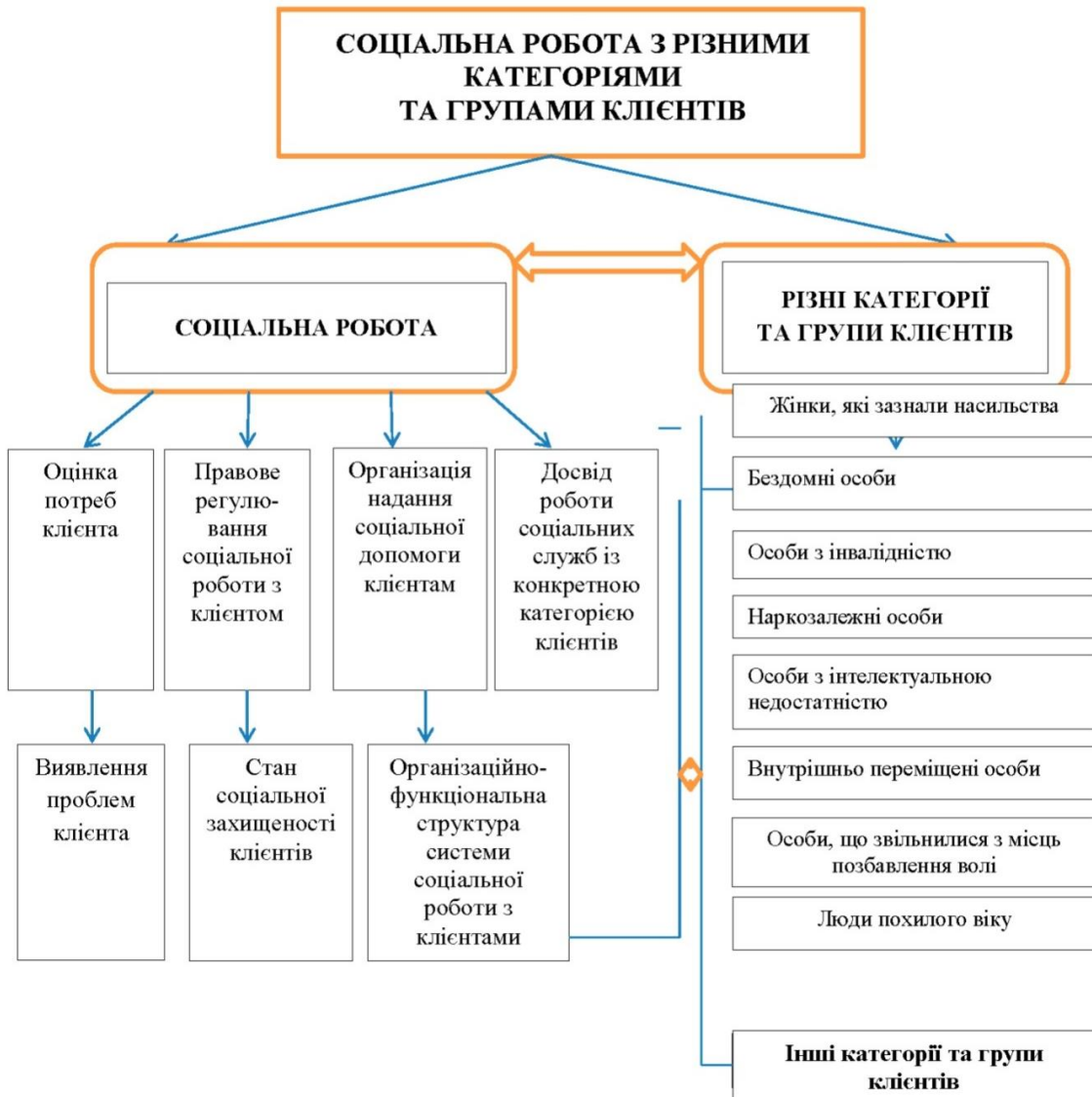

Рис. 1. Навчальна дисципліна «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» як система

Підсистема «Категорії та групи клієнтів» представлена переліком клієнтів, диференційованих на підставі наявності в них різноманітних складних життєвих обставин. Аналіз теоретичної та практичної діяльності соціальних служб України дає підстави стверджувати, що протягом останніх років коло осіб, які потребують та фактично вже отримують соціальні послуги, значно розширилося, диверсифікувалося. Проте на сьогодні в науці соціальної роботи поки ще відсутні будь-які продуктивні спроби побудувати універсальну багатоаспектну класифікацію клієнтів соціальної роботи, яка б відрізнялася достатньою повнотою та відображала реальний сучасний склад кола клієнтів. Багато вже зроблено в зазначеному напрямі такими українськими науковцями як С. Я. Харченко, М. С. Кратінов, Л. Ц. Ваховський, В. О. Кратінова, О. П. Песоцька, О. Л. Караман [8], а також Т. В. Семигіна, І. М. Грига, А. М. Бойко, Н. Б. Бондаренко [6], І. Д. Зверева, О. В. Безпалько [7], Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова [10] та іншими. Наопрацювання та досвід цих учених має бути взято за основу розробки такої класифікації. Автору ж цієї статті, який не ставить перед собою в цьому випадку завдання щодо її побудови, хотілося б навести перелік клієнтів, соціальна робота з якими входить до предмета дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів», що викладається студентам – майбутнім соціальним працівникам у Чорноморському державному університеті імені Петра Могили.

Програма навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів»

Вступ. Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів як напрям практичної соціальної роботи та навчальна дисципліна.

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади соціальної роботи з різними категоріями та групами клієнтів.

Тема 1. Клієнти соціальної роботи: сутність поняття та підходи до класифікації.

Тема 2. Становлення в Україні соціальної роботи з різними категоріями та групами клієнтів.

Тема 3. Організація соціальної роботи з різними категоріями клієнтів в Україні та зарубіжних країнах: загальне та специфічне.

Змістовий модуль 2. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах.

Тема 4. Соціальна робота з різними категоріями сімей, які потребують допомоги.

Тема 5. Соціальна робота з молоддю та молодіжним середовищем.

Тема 6. Соціальна робота з різними категоріями та групами дітей.

Змістовий модуль 3. Соціальна робота з жінками, яка перебувають у складних життєвих обставинах.

Тема 7. Соціальна робота з жінками, що зазнали насильства.

Тема 8. Соціальна робота з жінками комерційного сексу.

Тема 9. Соціальна робота з жінками – жертвами торгівлі людьми.

Тема 10. Соціальна робота з вагітними жінками «групи ризику» (вагітні ВІЛ-позитивні жінки; наркотоалкогозалежні вагітні жінки; вагітні жінки, які перебувають в агресивному оточенні (неблагополучна сім'я, ризикове коло спілкування тощо); вагітні дівчата з категорії неповнолітніх тощо).

Змістовий модуль 4. Соціальна робота з клієнтами, які перебувають у залежності від психоактивних речовин, інфікованими та хворими на соціально небезпечні хвороби.

Тема 11. Соціальна робота з особами з алкогольною залежністю.

Тема 12. Соціальна робота з наркозалежними особами.

Тема 13. Соціальна робота з особами з ігровою залежністю.

Тема 14. Соціальна робота з ВІЛ-інфікованими та хворими на СНІД особами.

Тема 15. Соціальна робота з інфікованими та хворими на туберкульоз особами.

Тема 16. Соціальна робота з людьми, схильними до суїциду.

Тема 17. Соціальна робота з клієнтами в системі хоспісної та паліативної допомоги.

Змістовий модуль 5. Соціальна робота з бездомними громадянами, засудженими та звільненими з місць позбавлення волі, мігрантами.

Тема 18. Соціальна робота з бездомними громадянами-чоловіками.

Тема 19. Соціальна робота з бездомними громадянами-жінками.

Тема 20. Соціальна робота із засудженими в місцях позбавлення та обмеження волі.

Тема 21. Соціальна робота з особами, яка повернулася з місць позбавлення волі.

Тема 22. Соціальна робота з біженцями.

Тема 23. Соціальна робота зі внутрішньо переміщеними особами.

Змістовий модуль 6. Соціальна робота з людьми похилого віку.

Тема 24. Соціальна робота з різними категоріями людей похилого віку.

Тема 25. Соціальна робота з людьми пенсійного віку в «групах взаємодопомоги» та «університетах третього віку».

Тема 26. Соціальна робота з людьми похилого віку в стаціонарних геріатричних установах.

Тема 27. Соціальна робота з підопічними в психоневрологічних диспансерах.

Змістовий модуль 7. Соціальна робота з людьми з обмеженими можливостями здоров'я.

Тема 28. Соціальна робота з людьми з фізичними обмеженнями.

Тема 29. Соціальна робота з людьми з психічними розладами.

Тема 30. Соціальна робота з людьми, яка мають інтелектуальну недостатність

Тема 31. Соціальна робота з людьми, що постраждали від наслідків Чорнобильської катастрофи та інших природних лих і техногенних катастроф.

Змістовий модуль 8. Соціальна робота з військово-службовцями, студентами, незайнятим населенням, іншими категоріями та групами населення.

Тема 32. Соціальна робота з військовослужбовцями.

Тема 33. Соціальна робота з допризовною та призовною молоддю.

Тема 34. Соціальна робота зі студентами.

Тема 35. Соціальна робота з незайнятим населенням.

Тема 36. Соціальна робота з представниками етнічних меншин.

Тема 37. Соціальна робота в умовах підприємства.

Кожну тему представлено як у лекційному форматі, так і у формі семінарських та практичних занять. Для того, щоб кожна з них забезпечувала набуття знань та вмінь і виконувала роль змістової бази для формування певних компетенцій майбутнього соціального працівника (с. 7–8), вона подається за загальною (уніфікованою) схемою, що відповідає структурі та змісту підсистеми «Соціальна робота» (с. 14). Отже, соціальна робота з представниками кожної категорії та групи клієнтів розглядається за таким планом:

– загальна характеристика потреб та проблем цієї категорії або групи клієнтів;

– правове регулювання соціальної роботи з цією категорією (групою) клієнтів (нормативно-законодавча база соціального захисту цієї категорії (групи) осіб);

– організація соціальної роботи з цією категорією (групою) осіб (організаційно-функціональна структура системи соціальної роботи з цією категорією осіб, враховуючи як діяльність центральних органів державної влади й місцевого самоврядування та підпорядкованих їм соціальних служб, так і роботу інституцій недержавного сектору: громадських організацій, благодійних фондів, релігійних організацій і т. п.);

– досвід практичної соціальної роботи з цією категорією (групою) клієнтів: напрями, форми, методи, методики, технології, що мають місце в Україні в цілому та на регіональному рівні зокрема (наприклад, на Миколаївщині), кращий зарубіжний досвід.

У ролі конкретного прикладу можна навести план лекційного заняття з теми «Соціальна робота з особами, які мають інтелектуальну недостатність»:

1. Інтелектуальна недостатність як медико-соціальна проблема. Основні потреби клієнтів з інтелектуальною недостатністю.

2. Правове регулювання соціальної роботи з особами, які мають інтелектуальну недостатність.

3. Організація надання соціальної допомоги клієнтам з інтелектуальною недостатністю та їхнім патронам.

4. Діяльність соціальних служб із надання допомоги зазначеній категорії клієнтів: кращий вітчизняний (регіональний) та зарубіжний досвід.

Пропонований уніфікований підхід до висвітлення змісту дисципліни та забезпечення якості її опанування студентами передбачає володіння ними певними стартовими знаннями та вміннями, набутими в процесі попереднього вивчення таких дисциплін, як

«Соціальна політика», «Теорія соціальної роботи», «Нормативно-законодавча база соціальної роботи», «Організація діяльності соціальних служб», «Технології соціальної роботи», «Прикладні методики соціальної роботи», «Соціальна робота в зарубіжних країнах» та низки інших.

На жаль, більшість із зазначених дисциплін викладається сьогодні паралельно, або навіть після викладення дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів», що позбавляє останню можливості виконувати роль такої, що допомагає систематизувати, узагальнити, підсумувати знання та вміння студента щодо її предмета та оцінити ступінь готовності його до роботи з клієнтом. Між тим, очевидно, що, виходячи з назви дисципліни, аналізу її структури та змісту, саме вона володіє потенціалом якісного оцінювання досягнутого особою рівня сформованості знань, умінь і навичок, професійних, світоглядних та громадянських рис і може використовуватися для встановлення відповідності рівня якості вищої освіти вимогам стандартів вищої освіти.

Зазначене дає право говорити про необхідність зміни місця навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» у структурно-логічній схемі (СЛС) програми підготовки бакалавра за напрямом 6.130102 «Соціальна робота». Зважаючи на принцип випереджального навчання, закладений у СЛС, «навчальні дисципліни, які найбільш суттєво впливають на розуміння студентами навчального матеріалу базових дисциплін, повинні вивчатись у повному або достатньому обсязі до початку вивчення базових дисциплін» [3, с. 34]. Це означає, що на рівні робочого навчального плану вивчення дисципліни має починатися не раніше, ніж у другій половині III курсу або навіть на початок IV.

Висновки з цього дослідження та перспективи подальшого розгляду. Застосування компетентнісного підходу до аналізу структури та змісту навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» дозволило дійти висновку про те, що зазначена дисципліна як змістова база формування фахових компетенцій студентів – майбутніх соціальних працівників дійсно володіє значним потенціалом. Вона здатна забезпечити реалізацію кваліфікаційних вимог освітнього галузевого стандарту підготовки бакалавра соціальної роботи за напрямом 6.130102 «Соціальна робота».

Засвоєння знань, умінь, набуття навичок та вироблення ціннісного ставлення до соціальної роботи з клієнтами, що відбувається в процесі вивчення дисципліни, дозволяє сформувати в студентів необхідний спектр фахових компетенцій від соціально-особистісних до спеціалізовано-професійних, досягти рівня їх інтеграції, що, у свою чергу, і є показником рівня сформованості професійної компетентності.

Збільшення в сучасному житті кількості осіб, що потребують соціальної підтримки, та зміни їх якісного складу, поява в полі зору соціальних служб представників нових груп, таких, наприклад, як «вагітні жінки груп ризику», «особи, які мають ігрову залежність», «внутрішньо переміщені особи» та ін.,

зумовлюють необхідність розширення меж традиційного тематичного плану дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів», що сприятиме підвищенню готовності майбутніх соціальних працівників до якісного розв'язання професійних завдань.

Зміст кожного лекційного заняття має розкриватися за допомогою уніфікованого плану, який є відбиттям внутрішньої структури процесу «соціальна робота».

Для всебічної та повної реалізації цієї навчальної дисципліною своєї ролі як змістової бази формування фахових компетенцій та інструмента встановлення відповідності досягнутого майбутнім соціальним

працівником рівня сформованості професійної компетентності необхідно викладати її на завершальному етапі фахової підготовки.

Підвищення ролі навчальної дисципліни «Соціальна робота з різними категоріями та групами клієнтів» у формуванні професійної компетентності майбутніх соціальних працівників можливо також за рахунок розробки багатоаспектної класифікації клієнтів соціальної роботи, типологізації соціальних проблем та ретельного аналізу змісту роботи соціальних працівників на первинних посадах в установах та організаціях соціальної сфери. Зазначені напрями потребують свого подальшого вивчення та наукового обґрунтування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпенко О. Г. Професійна підготовка соціальних працівників в умовах університетської освіти: науково-методичний та організаційно-технологічний аспекти [Текст] : монографія / О. Г. Карпенко ; за ред. С. Я. Харченко. – Дрогобич : Коло, 2007. – 374 с.
2. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації [Текст] : матеріали методол. семінару 3 квіт. 2014 р., м. Київ : [у 2 ч.] Ч. 2 / Нац. акад. пед. наук України. – К. : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2014. – 292 с.
3. Методичні рекомендації щодо розробки складових стандартів вищої освіти університету [Текст] / ЛНУ ім. Івана Франка. – Львів, 2012. – 105 с.
4. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра в галузі знань 1301 за напрямом підготовки 6.130102 «Соціальна робота» [Текст]: стандарт вищої освіти Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – Миколаїв, 2013. – 90 с.
5. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра в галузі знань 1301 за напрямом підготовки 6.130102 «Соціальна робота» [Текст] : стандарт вищої освіти Чорноморського державного університету імені Петра Могили. – Миколаїв, 2013.
6. Про вищу освіту : Закон України [Електронний ресурс] : офіц. текст : станом на 01.01.2015]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1382613528661298>.
7. Соціальна робота: в 3 ч. – Ч. 3: Робота з конкретними групами клієнтів [Текст] / А. М. Бойко, Н. Б. Бондаренко та ін. ; за ред. Т. В. Семигіної та І. М. Григи. – 166 с.
8. Соціальна робота в Україні [Текст] : навч. посіб. / І. Д. Зверєва, О. В. Безпалько та ін. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 256 с.
9. Соціальна робота з різними категоріями клієнтів [Текст] : науково-навчально-методичний посібник для студентів, магістрантів, аспірантів та спеціалістів у галузі соціальної педагогіки, соціальної роботи [Текст] / С. Я. Харченко, М. С. Кратінов, Л. Ц. Ваховський, В. О. Кратінова. – Луганськ : Альма-матер, 2003. – 198 с.
10. Технологія соціальної роботи [Текст]: учебник для бакалавров / под ред. Е. И. Холостовой, Л. И. Кононовой. – М. : Юрайт, 2014. – 503 с. – (Серия : Бакалавр. Базовый курс).
11. Тюптя Л. Т. Соціальна робота: теорія і практика [Текст] : навч. посіб. / Л. Т. Тюптя, І. Б. Іванова. – К. : Знання, 2008. – 574 с.
12. Шахрай В. М. Технології соціальної роботи [Текст] : навч. посібник / В. М. Шахрай. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 464 с.

Попова Т. С., Черноморский государственный университет имени Петра Могилы, г. Николаев, Украина

РОЛЬ ДИСЦИПЛИНЫ «СОЦИАЛЬНАЯ РАБОТА С РАЗЛИЧНЫМИ КАТЕГОРИЯМИ И ГРУППАМИ КЛИЕНТОВ» В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ РАБОТНИКОВ

Статья раскрывает место и роль профессионально ориентированной учебной дисциплины «Социальная работа с разными категориями и группами клиентов» в системе профессиональной подготовки будущих социальных работников. Основное внимание сосредоточено на профессиональных компетенциях, формирование и развитие которых способна обеспечить данная учебная дисциплина. В статье раскрывается также авторское видение содержания дисциплины относительно перечня категорий и групп клиентов – объектов социальной работы, предлагается унифицированная схема подачи лекционного материала.

Ключевые слова: учебная дисциплина; категории клиентов; социальная работа; профессиональные компетенции; профессиональная компетентность социального работника.

Popova T. S., Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

THE ROLE OF «SOCIAL WORK WITH VARIOUS CATEGORIES AND GROUPS OF CLIENTS» AS A DISCIPLINE IN THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE SOCIAL WORKERS

The article highlights the place and role of professionally focused discipline «Social work with different categories and groups of clients» in the system of vocational training of future social workers. Main attention is focused on professional competences, formation and development of which the discipline can ensure. The article also provides author's vision of the discipline's content concerning the list of categories and groups of clients – objects of social work reveals, and offers a unified scheme of presentation of lecture material.

Keywords: *academic discipline; categories of clients; social work; professional competences; professional competence of a social worker.*

Рецензенти: д-р наук з держ. упр., професор Г. В. Коваль;
д-р пед. наук, професор М. М. Букач

© Попова Т. С., 2016

Дата надходження статті до редколегії 08.01.2016